

відносно долару створює проблему повернення валютних кредитів, що негативно позначається на функціонуванні банківської системи і призводить до зростання державного боргу. Головними заходами щодо стабілізації валютного курсу використовуються державні фінансові інтервенції, які впливають на розмір валютних резервів. Стабілізації національної валюти сприяє співпраця з МВФ, чиї кредити дозволяють поповнювати валютні резерви і таким чином укріплювати національну валюту.

3.4. Кредитний ринок як складова частина фінансового ринку

Кредитний ринок, як історично, так і за його значущістю та вагою, є основною складовою фінансового ринку. Він забезпечує найшвидший доступ до ресурсів. Випуск в обіг цінних паперів і мобілізація з їх допомогою ресурсів потребує певного часу, тоді як кредит можна отримати у досить стислі терміни — протягом кількох днів. Така перевага дуже важлива як з погляду фінансового забезпечення потреб окремих суб'єктів, так і з позицій функціонування усієї фінансової системи.

Переваги кредитного ринку впливають із функціонального потенціалу основних суб'єктів цього ринку — комерційних банків, які не тільки опосередковують рух фінансових ресурсів, а й певною мірою продукують їх. Так, централізація фінансових ресурсів у інституційних інвесторів на фондовому ринку є лише проміжним кроком у їх переміщенні до суб'єктів господарювання, де після придбання вони будуть використовуватися як власні. Це дуже важливі структури, які призначені для централізації окремих роздрібнених, часто незначних за розмірами, коштів та для їх раціонального розміщення. Однак їх роль, хоча і важлива, проте істотно обмежена, бо вони — лише фінансові посередники.

Кредитна система в умовах ринкової економіки є провідною ланкою фінансової системи цілому. Це пояснюється тим, що кредитування є основною формою фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання, а також відіграє важливу роль у діяльності держави і фізичних осіб. Кредит, як форма фінансових відносин, відображає перерозподільні відносини з приводу використання на поворотній і платній основі тимчасово вільних фінансових ресурсів. Він поділяється на комерційний і банківський.

Кредитні відносини функціонують у системі економічних відносин. В їх основі лежить рух особливого виду капіталу — позикового. *Кредитні відносини* — це частина економічних відносин, яка пов'язана з наданням коштів у позику і поверненням її разом із певними відсотком.

Кредитні відносини включають у себе:

- акумуляцію тимчасово вільних коштів;
- вкладення або розміщення цих коштів.

Згідно українського законодавства, *кредит* — це позичковий капітал банку в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Кредит — це система економічних відносин для мобілізації тимчасово вільних в економіці грошових коштів і використання їх на потреби відтворення. Кредит надають банківські установи господарським організаціям і населенню на умовах цільового використання терміновості, платності й повернення.

На діяльність підприємств кредит впливає через систему відносин комерційного розрахунку; зокрема, він впливає на відтворювальний процес через кругообіг і оборот фондів підприємств. Із суті кредиту випливає, що він виконує функцію перерозподілу вартості в процесі відтворення.

Кредит виконує наступні функції:

1. *Перерозподільна функція кредиту* полягає в тому, що тимчасово вільні кошти юридичних і фізичних осіб за допомогою кредиту передаються в тимчасове користування підприємств і населення для задоволення їхніх виробничих і особистих потреб.

2. *Антипаяційна (емісійна) функція кредиту* полягає у створенні кредитних грошей для грошового обігу. Її виконує тільки банківський кредит. Методами кредитної експансії і кредитно рестрикції (звуження) регулюється кількість грошей в обігу, причому вилучення грошей з обігу за допомогою кредиту досягається важче, ніж випуск в обіг.

3. *Контрольна функція* полягає в тому, що в процесі кредитного перерозподілу коштів забезпечується банківський контроль над діяльністю позичальника. Можливості такого контролю впливають із природи кредиту. Варто відзначити, що, вступивши в кредитні

відносини, одержувач кредиту також повинен контролювати свою діяльність, для того щоб вчасно і повністю повернути кредитні ресурси.

Класифікацію кредитів наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Класифікація кредитів

Класифікаційна ознака	Види кредиту
За видами	<ul style="list-style-type: none"> – Національний; – Міжнародний; – Банківський; – Державний; – Комерційний; – Споживчий; – Лізинговий; – Консорціумний.
За сферами спрямування	<ul style="list-style-type: none"> – Спрямований у сферу обігу; – Спрямований у сферу виробництва
За призначенням і характером використання позичкових коштів	<ul style="list-style-type: none"> – Позички торгово-промисловим підприємствам; – Кредит під нерухомість; – Споживчі та сільськогосподарські позички; – Кредит під цінні папери та кредити, поязані з вексельним обігом; – Контокорентний кредит та міжбанківські позички; – Позички небанківським фінансовим установам та позички органам влади.
За характером забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> – Забезпечені (ломбардні); – Гарантовані (банками, третьою особою); – Незабезпечені (бланкові).
За строками використання	<ul style="list-style-type: none"> – Строкові; – Безстрокові; – Прострочені; – Відстрочені.
За кількістю кредиторів	<ul style="list-style-type: none"> – Надання кредитів одним банком; – Синдиковані, консорціальні; – Паралельні.

Дана класифікація не є вичерпною, тому що можна кредити класифікувати і за іншими параметрами та ознаками, але по суті така класифікація зумовлена великою кількістю видів критеріїв, а також умовами гарантування, і дає підтвердження того, що кредит — це складна

економічна категорія, до якої потрібно ставитися дуже уважно. Тому фінансові установи працюють зі своїми позичальниками в тісній взаємодії з організаціями, які в цей час, долаючи труднощі, мають в майбутньому перспективи свого розвитку. Найбільш поширеними видами кредиту, що застосовується українськими банками, є кредитування по системі овердрафт, кредитування по відкритій кредитній лінії та кредитування фізичних осіб під заклад дорогоцінних металів.

Банківська система України складається з Національного банку України (НБУ) та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до законодавству України. Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані.

За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими). Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу та більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Вони мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група.

За станом на 01.01.2011 р. у Державному реєстрі банків було зареєстровано 194 банки, що складають підсектор інших депозитних корпорацій. Упродовж 2010 року до нього було занесено 3 та виключено 6 банків (4 у зв'язку з ліквідацією та 2 у зв'язку з реорганізацією). Мережа банківських установ налічувала 742 діючих філій (на 351 менше, ніж на початок року). На кінець грудня інші депозитні корпорації мали в межах України 101 дочірню компанію, за її межами – 8.

Станом на 1 січня 2015 р. у Державному реєстрі банків було зареєстровано 182 банки, що на 12 банків менше (6%) ніж у 2011 р.

Ліцензії на здійснення банківських операцій, у тому числі валютних, на 01.01.2011 р. мали 176 банків. У 2015 р. кількість банків, що мали ліцензії на здійснення банківських операцій скоротилось на 30, і становило 164 банки.

Кількість банків з іноземним капіталом, що мали ліцензію на здійс-

нення банківських операцій, з початку 2011 року збільшилась на 4 і на кінець грудня становила 55 банки, у тому числі 20 – зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Упродовж 2010 року у 9 банків було відкликано ліцензії на здійснення усіх банківських операцій. За звітний період було зафіксовано тільки один випадок зупинення або припинення дії ліцензії на здійснення окремих банківських операцій.

Станом на 1 вересня 2015 р. ліцензію Національного банку України мали 148 банківських установ, що на 28 (15,9%) менше, ніж у 2010 р. Станом на 1 вересня 2016 року в Україні функціонують 100 банків (без врахування неплатоспроможних банків), з них 25 - банки з іноземним капіталом. У порівнянні з 2010 р. відбулося скорочення кількості банківських установ на 94 (51,5%).

Упродовж 2014-2016 років 82 банки були виведені з ринку. З 17 банків, що були виведені з ринку в 2016 році, зокрема чотири банки за непрозору структуру власності, три - за порушення банківського законодавства в сфері фінансового моніторингу (ліквідація). Два банки обрали шлях самоліквідації. Загалом на сьогоднішній день у категорії неплатоспроможних перебуває 4 банки, у стадії ліквідації – 78 банків.

У регіональному розрізі найбільше банків, що подавали звітність до НБУ, як і раніше було зареєстровано у м. Києві та Київській області – 110 банків (62,9% від загальної кількості). Серед інших регіонів лідерами були Дніпропетровська область (13 банків), Донецька (11 банків), а також Харківська та Одеська області (по 9 банків). Витрати банків продовжували перевищувати доходи. За 2010 рік, як і в попередньому році, було зафіксовано від'ємний фінансовий результат діяльності банківського сектору – «мінус» 13,0 млрд. грн. станом на 01.01.2011 р., що суттєво менше, ніж станом на 01.01.2010 р. («мінус» 38,4 млрд. грн.).

З початку 2015 року банки України зазнали значних збитків (80,9 млрд грн.), 80% з них було сформовано неплатоспроможними банками, у яких діють введені Фондом гарантування вкладів фізичних осіб тимчасові адміністрації. Від'ємний фінансовий результат банків сформувався за рахунок суттєвих обсягів відрахувань у резерви на можливі втрати від активних операцій, зокрема за кредитами позичальників, платоспроможність яких погіршилася. За I квартал 2015 р. відрахування в резерви у 7,2 рази перевищили їх обсяги за відповідний період минулого року [68].

На протязі 2005–2008 рр. банки України активно нарощували влас-

ний капітал. Так, на 1 січня 2009 р. він складав 119,27 млрд. грн., а вже на 1 січня 2010 р. мав тенденцію до зменшення на 3,4%. Така ситуація була спричинена фінансово економічною кризою. Але з 1 січня 2011 р. банки почали незначними темпами збільшували власний капітал Станом на 01.01. 2011 р. власний капітал банків склав 141,7 млрд грн, зобов'язання - 803,8 млрд грн. При цьому третина всіх зобов'язань складають кошти фізичних осіб - 270,7 млрд грн.

Вже на 1 січня 2014 р. Власний капітал банків становив 192,6 млрд. грн. При цьому протягом 2009–2013 рр. розмір статутного капіталу також поступово збільшувався і при цьому перевищував розмір власного капіталу. Але протягом 2015–2016 рр. можна побачити тенденцію до зменшення власного капіталу на фоні практично незмінного розміру статутного капіталу. Підкреслимо, що на початок 2016 р. власний капітал банків України становив 148 млрд. грн., що практично в два рази менше за розмір статутного капіталу. Така ситуація свідчить про збиткову діяльність банків України, що викликано низкою причин розвитку вітчизняної банківської системи: значною девальвацією гривні, спадом в економіці, військовими діями у східному регіоні, недостатнім рівнем корпоративного управління [69].

Банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання банківської ліцензії. Мінімальний розмір статутного капіталу на день реєстрації банку не може бути менш 500 мільйонів гривень. НБУ не має права вимагати змін до статутного капіталу банків, зареєстрованих до набрання чинності цим Законом, крім випадків, передбачених законодавством. Банки здійснюють прямі інвестиції та операції з цінними паперами відповідно до законодавства України про цінні папери, інвестиційну діяльність та згідно з нормативно-правовими актами НБУ.

Банки мають право здійснювати інвестиції лише на підставі письмового дозволу Національного банку України. Банк має право здійснити інвестицію без письмового дозволу НБУ у разі, якщо:

- інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше ніж 5 % регулятивного капіталу банку; юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключно діяльність з надання фінансових послуг;
- регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам для інвестицій, встановленим нормативно-правовими актами НБУ.

Порядок інформування про здійснення інвестиції встановлює НБУ.

Банку забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутом яких передбачена повна відповідальність його власників. Пряма чи опосередкована участь банку у капіталі будь-якого підприємства, установи не повинна перевищувати 15 % капіталу банку. Сукупні інвестиції банку не повинні перевищувати 60 % розміру капіталу банку.

На Національний банк покладаються дві основні функції: емісія грошей, що є інструментом фінансових відносин, і регулювання грошового обігу та організація діяльності банківської системи — ліцензування банківської діяльності й банківський нагляд. Крім того, центральний банк, зокрема й НБУ, здійснює кредитування комерційних банків, будучи банком банків, та обслуговування уряду — організацію касового виконання бюджету і обслуговування державних запозичень.

Комерційні банки є головними інституціями банківської системи та ринку грошей. Основними їх функціями є акумуляція тимчасово вільних коштів, здійснення розрахунково-касового обслуговування, кредитування юридичних і фізичних осіб.

За сферою діяльності, яка визначає місце банку на грошовому ринку, комерційні банки поділяються на універсальні та спеціалізовані. *Універсальні банки* здійснюють усі види банківських операцій для будь-яких клієнтів.

Спеціалізовані банки концентрують свою діяльність на певних напрямках. Виділяються такі напрями спеціалізації банків: функціональна (ощадні, іпотечні, інвестиційні, інноваційні, клірингові та ін.); галузева (агропромислові, соціального розвитку, будівельні, енергетичні та ін.); за клієнтурою (кооперативні, комунальні, страхові, споживчого кредиту тощо). За територіальною ознакою розрізняють регіональні, міжрегіональні та міжнародні банки.

Комерційні банки — це насамперед фінансові посередники. У розрахунках між суб'єктами господарювання, фізичними особами та державою вони забезпечують надійність і своєчасність руху грошових потоків. Від налагодження розрахунків залежить стабільність економіки та ритмічність діяльності підприємств. У торгівлі фінансовими ресурсами банки забезпечують, з одного боку, концентрацію всіх тимчасово вільних коштів, а з іншого — їх раціональне та ефективне розміщення. Крім того, банки можуть виконувати посередницькі функції в операціях з цінними паперами та

довірчі операції.

Комерційні банки відіграють провідну роль у концентрації і забезпеченні раціонального використання фінансових ресурсів. Якраз у них розміщується переважна частина фінансових ресурсів суспільства. По-перше, це власні кредитні ресурси банків, по-друге, залучені на позиковій основі ресурси і, по-третє, це розміщені у них кошти підприємств і держави. Тому саме комерційні банки відіграють провідну роль у забезпеченні потреб економіки у фінансових ресурсах. При цьому їх роль не обмежується тільки кількісними параметрами, хоча вони і забезпечують концентрацію значних розрізнених коштів (подібні функції виконують також інвестиційні фонди і компанії).

Головною перевагою банків є їх унікальні можливості у трансформації звичайних грошових коштів, що перебувають на рахунках підприємств, організацій та установ, бюджету і цільових фондів, у кредитні ресурси, які спрямовуються на розвиток економіки. Жодна фінансова інституція не має подібних функцій.

Схема організації діяльності комерційних банків, основою якої є їхні ресурси, зображена на рис. 3.1. При цьому ресурси комерційного банку розглядаються з двох сторін. По-перше, і це головне, з позиції функціонування фінансової системи — як централізованої у формі позичкового фонду (капіталу) частини фінансових ресурсів суспільства. Це не стільки ресурси самого банку, скільки тимчасові вільні ресурси й кошти юридичних і фізичних осіб та держави. З цього погляду значення ресурсів виходить за межі як конкретного банку, так і банківської системи, що й обумовлює контроль з боку суспільства за їх формуванням і використанням.

По-друге, ресурси банку розглядаються з погляду його фінансової діяльності як підприємницької структури. Обсяг власних і залучених ресурсів визначає можливості банку до кредитування, так і банківської системи, що й обумовлює контроль з боку суспільства за їх формуванням і використанням. По-друге, ресурси банку розглядаються з погляду його фінансової діяльності як підприємницької структури. Обсяг власних і залучених ресурсів визначає можливості банку в отриманні доходів від їх розміщення: чим більше ресурсів — тим ширші можливості. Ефективність використання цих ресурсів однаково важлива і для банку і для суспільства.

Джерелами формування ресурсів є власний капітал банку, цільові надходження, залучені та запозичені кошти. Цільові надходження – це кошти, які банк використовує за дорученням, наприклад для потреб фінансування бюджетних капітальних вкладень чи обслуговування кредитних ліній інших банків.

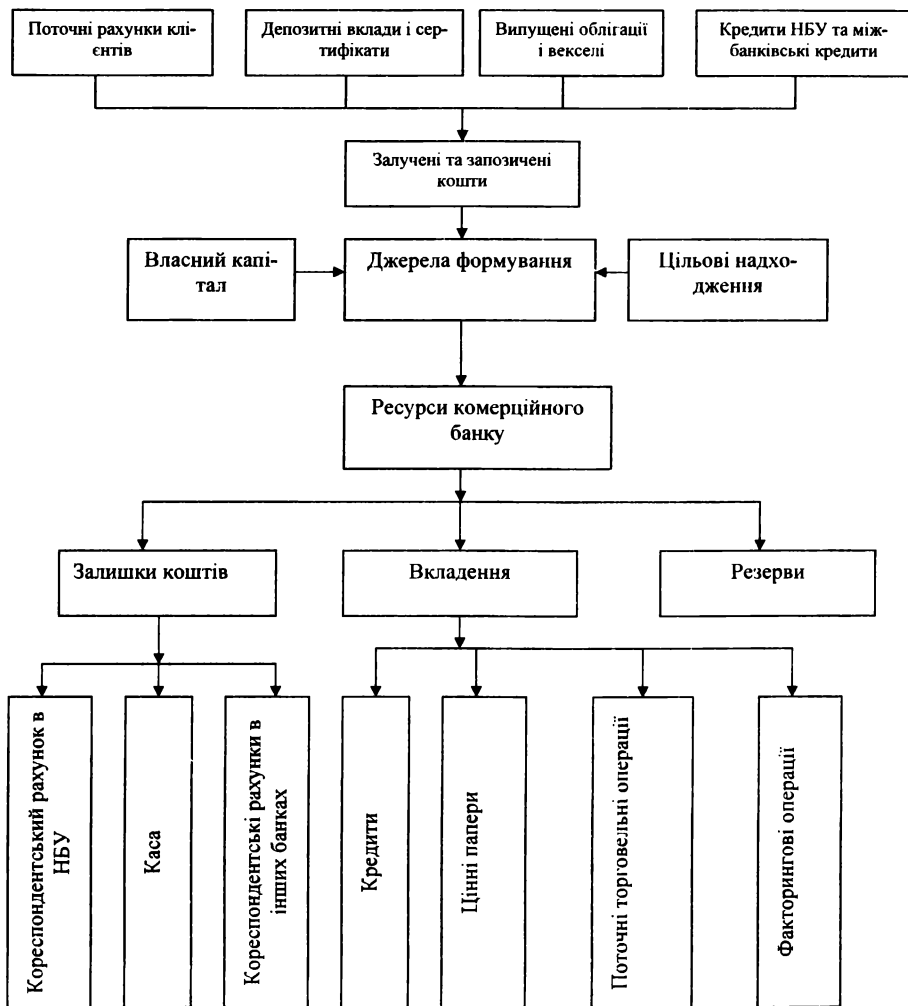

Рис.3.1. Формування ресурсів комерційного банку та їх використання

Потужність банківської системи, її роль і місце у фінансовій системі та економіці країни визначаються обсягом ресурсів, які концентрується в комерційних банках.

Кредитування ґрунтується на принципах поворотності, терміновості, платності та забезпеченості позичок. *Принцип поворотності* означає, що фінансові ресурси надаються позичальникові тільки у тимчасове користування. Повернення кредитів забезпечує наявність у країні стабільного позичкового фонду, яким можуть по черзі користуватись усі суб'єкти фінансових відносин — юридичні і фізичні особи та держава. Неповорнення кредитів веде до зменшення позикового фонду, а відтак і ресурсного потенціалу фінансової системи. Першочергове завдання як банківської системи, так і всіх суб'єктів полягає у забезпеченні збереження і примноження кредитних ресурсів.

Принцип терміновості передбачає визначення термінів повернення кредитів. Установлення цього принципу визначається двома чинниками. По-перше, позичковий фонд має загальнонаціональне, а в окремих випадках, всесвітнє значення. Його колективне призначення забезпечує доступ до фінансових ресурсів усім суб'єктам, які мають відповідні потреби і передумови. По-друге, банки, надаючи кредити, обмежені термінами, на які вони отримали залучені ресурси і які вони також повинні повернути у встановлений термін. Якщо принцип поворотності забезпечує збереження позичкового фонду, то принцип терміновості дає змогу управляти грошовими потоками з метою забезпечення платоспроможності банків та їхніх клієнтів.

Принцип платності означає встановлення плати у вигляді відсотків за користування кредитами. Позичковий відсоток, як і будь-яка ціна, має задовольняти і банк, забезпечуючи його надійними і достатніми доходами, і позичальника, який повинен мати достатньо доходів для виплати процентів. Відсоткова політика, яка координується центральним банком через встановлення облікової ставки, регулює активність кредитного ринку.

Принцип забезпеченості позичок передбачає встановлення форм відшкодування збитків банків (і, по суті, всієї фінансової системи) у разі неповернення кредитів. Основними формами забезпечення кредитів є застава, страхування, гарантії і поручительства. Установлен-

ня принципу забезпеченості визначається наявністю істотних ризиків у сфері кредитування. Він підвищує гарантії банків і відповідальність позичальників.

Принципи кредитування відіграють важливу роль у банківській системі. З одного боку, вони забезпечують ефективно і раціональне використання позичальникам отриманих кредитів, адже ці кредити необхідно вчасно повернути й отримати від їх використання достатньо прибутку для сплати процентів. При невиконанні своїх зобов'язань позичальники можуть позбутися свого майна, яке було прийняте банком у заставу. З іншого боку, банки при видачі кредитів детально аналізують фінансовий стан позичальника і його можливості щодо ефективного використання коштів. Банківське кредитування має селективний характер, у результаті чого фінансові ресурси отримують ті суб'єкти, які можуть забезпечити їх збереження, раціональне використання і примноження. Саме це визначає роль банків у фінансовій та економічній системі. Банки — не просто сховище грошей, а центр їх концентрації і кругообігу.

Важливим напрямом розміщення ресурсів комерційного банку є вкладення в цінні папери — акції та облігації державних позик і казначейські векселі. Придбання акцій характеризує участь банків не тільки у фінансовому забезпеченні діяльності підприємств, а й у прямому управлінні їх діяльністю. Злиття промислового і фінансового капіталу веде до утворення фінансово-промислових груп. Придбання облігацій і казначейських векселів за своєю сутністю є кредитними операціями, які тільки організаційно відрізняються від звичайного кредитування.

Одним з напрямів вкладання ресурсів комерційного банку є валютний ділінг і факторинг. *Валютний ділінг* — це операції купівлі-продажу валют, метою яких є отримання прибутку від різниці у валютних курсах на різних валютних ринках. Ці операції можуть бути досить прибутковими. Однак для їх проведення необхідна значна сума ресурсів, яка б давала змогу на незначних курсових різницях отримувати достатні доходи. *Факторингові операції* являють собою превідступлення за певну плату підприємством банку своєї дебіторської заборгованості.

Певна частина ресурсів комерційного банку спрямовується на

формування резервних фондів. Це звужує кредитний потенціал банку, але водночас забезпечує високі гарантії відшкодування втрат при невиконанні зобов'язань клієнтами банку і виконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами. Неплатоспроможність підприємства відбивається тільки на його партнерах, неплатоспроможність банку зачіпає всіх його клієнтів, а неплатоспроможність банківської системи паралізує всю економічну систему країни. Тому так важливо встановити оптимальний рівень банківських резервів, який надав би достатні гарантії і не підривав ресурсного потенціалу банку. Концентрація фінансових ресурсів у банках здійснюється з метою забезпечення їх постійного кругообігу, а не вилучення з обороту.

3.5. Ринок дорогоцінних металів

Банківськими металами називають дорогоцінні метали, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

До дорогоцінних металів належать золото, срібло, платина і метали платинової групи (паладій, іридій, родій, осмій, рутеній) у будь-якому вигляді та стані (сировина, сплави, напівфабрикати, промислові продукти, хімічні сполуки, вироби, відходи, брухт тощо).

Банківські метали, які є об'єктом купівлі і продажу на валютному ринку України, існують у вигляді стандартних і міряних зливок та монет, вироблених з дорогоцінних металів.

Банківські метали підлягають обов'язковій сертифікації через оформлення сертифіката якості — письмового документа або клейма визначеного афінажера, які засвідчують назву металу, його пробу (кількість часток хімічно чистого дорогоцінного металу на 1000 часток лігатурної маси) та серійний номер, а також назву компанії-виробника.

Найвищими пробами банківських металів визначаються проби не нижче: для золота — 995,0; для срібла — 999,0; для платини та паладію — 999,5.

Торгівлю банківськими металами здійснюють у межах прав, наданих чинним законодавством України, такі учасники валютного ринку: